

O‘ZBEKISTON SSRDA PAXTA YAKKA HOKIMLIGINI O‘RNATILISHI VA UNING SALBIY OQIBATLARI

Devanov Lochinbek

Annotatsiya. Ushbu maqolada muallif tomonidan O‘zbekiston SSRda paxta yakka hokimligini o‘rnatilishi aholining ijtimoiy va iqtisodiy hayotining og‘irlashuvi, aholi o‘rtasida turli xil kasalliklarning tarqalishi, Orol fojeyasi to‘g‘risidagi ma‘lumotlar tarixiy nuqtai nazardan tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston SSR, Paxta, Shifokor, Orol fojeyasi, Ayollar, bolalar, sil, shilpiqlik (traxoma), sariq kasalligi, o‘tkir ichak, infeksiyon kasalliklar, kolxoz.

Urushdan keyingi yillarda O‘zbekiston SSRda paxta yakka hokimligini o‘rnatilishi aholining ijtimoiy va iqtisodiy hayotini og‘irlashishiga sabab bo‘ldi. To‘rtinchi besh yillik (1946-1950-yillar) natijalari qishloq xo‘jaligida rejalashtirishdagi nuqsonlarni bartaraf etish, mayda kam quvvat kolxozlarni yiriklashtirish va ularning moddiy texnika, tashkiliy-xo‘jalik va moliyaviy jihatidan mustahkamlash zarurligini ko‘rsatdi. Ammo, oddiy xalqning turmush tarzi to‘g‘risida hechkim bosh qotirmadi. Asosiy e‘tibor paxta yakka hokimligini o‘rnatilishiga qaratildi. Shu sababdan 1950-1951-yillar kolxozlarni yiriklashtirish siyosati amalga oshirildi. Natijada O‘zbekistonda 1946–1950-yillarda davlatga 7 million 729 ming tonna paxta yetishtirilgan bo‘lsa, 1951–1955-yillarda bu ko‘rsatkich 12 million 270 ming tonnani tashkil etdi. 1981–1985- yillarda esa qo‘li qadoq zahmatkash O‘zbekiston mehnatkashlari yetkazib yetishtirgan paxta 28 million 617,6 ming tonnaga yetdi[1].

O‘zbekistonda paxta tayyorlash 1946–1950-yillarga nisbatan 1951–1955-yillarda bir yarim, 1981–1985-yillarda qariyb to‘rt baravarga yaqin ortgan. Paxta yetishtirishning O‘zbekistonda bu darajada katta sur‘atlar bilan o‘sishi zaharli mineral o‘g‘itlarning qishloq xo‘jaligida ko‘p ishlatilishi natijasida yuz bergandir. Shuningdek paxta yetishtirish uchun ko‘plab yangi yerlar o‘zlashtirildi. Paxta ekiladigan maydonlarning yil sayin kengayib borganligini quyidagi raqamlar ochiq-oydin ko‘rsatadi. Agar 1940-yilda – 923,5 ming gektar yerga chigit qadalgan bo‘lsa, bu ko‘rsatkich 1960-yilda – 1386,6 ming, 1970-yilda – 1709,2 ming, 1980-yilda – 1877,7 ming va 1987-yilda esa – 2107,7 ming gektarga teng bo‘ldi.

Tarixiy tadqiqotlarda sovet hokimiyatining qishloq xo‘jaligida paxta yakka hokimiyati tarixini o‘rganish sovet hokimiyatining respublikada olib borgan

adolatsiz ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining mazmun mohiyatini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi[10].

Darhaqiqat urushdan keyingi 1945-1946-yillarda O'zbekiston SSR qishloq xo'jaligini paxta yetishtirishga yo'naltirilishi oqibatida aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzining buzulishi, kasalliklarning ko'payishi, meditsina xodimlarining yetishmasligi ko'zga tashlandi. 1946-yil 1- oktyabrda respublikaning pediatri kadrlar bilan ta'minlanishi darajasi atiga 62% bo'lgan bo'lsa, 1953-yilda respublika bo'yicha jami 848 ta pediatri faoliyat olib borgan. 1946-1953-yillar oralig'ida esa jami viloyatlarda 133 ta pediatri shifokor yetishmagani aniqlangan[2].

1955-1965-yillarda qishloq joylarida ayniqsa pediatri kadrlar yetishmaganligining asosiy sababi, qishloq joylarida aholiga yetarli darajada e'tibor qaratilmasligi, aholini ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan yetarlicha qo'llab quvvatlanmaganligi ko'p hollarda vrachlarning o'zi uchun turar joylarning yetishmasligi asosiy sabab bo'ldi va ko'pgina vrachlarning shaharlarga ketib qolishiga olib kelgan[3]. Bu esa O'zbekiston SSR qishloqlarida bolalar o'rtasida ko'plab kasalliklarni tarqalishiga va bolalar o'limiga olib keldi. XX asrning 60-yillarida O'zbekistonning janubiy hududlarida yuqoridagi kabi e'tiborsizlik natijasida bolalarda sil, shilpiqlik (traxoma), sariq kasalligi, o'tkir ichak kasalliklari ko'p uchragan[4].

Paxtachilikni keskin ravishda rivojlantirish va undan mo'l hosil olish maqsadida 1960-yildan boshlab Amudaryo va Sirdaryo havzalarida yangi yer maydonlarini o'zlashtirish ishlari olib borildi. 1980-yillar o'rtalariga kelib Orol dengizining sathi 13,8 metr pasayib ketdi, suv hajmi 390 mln. kub metr, maydoni 40 ming kv.m.kamaydi [5]. Natijada Orol va Orol bo'yi muammosi paydo bo'lgan.

O'zbekiston SSRda 1970-1980-yillarga kelib Orol mintaqasida vujudga kelgan og'ir vaziyat tufayli axoli o'rtasida turi kasalliklar ko'payadi[9]. Bundan aziyat chekkan aholi qatlamining katta qismi ayollar va bolalar hisoblangan. Bu davrda o'lik tug'ligan bolalar, majrux tug'ilgan bolalar soni oshib ketgan. Bir yoshga to'lgan bolalar o'rtasida o'limi har 1000 bolaga nisbatan 1980 –yildagi 46,5 nafardan 1986-yil 72 nafarga yetadi. Ayollarning 60% kamqonlik kasalligiga chalingan edi. Orolbo'yida qorin tifi kasalligi 30- marotaba, yuqumli sariq kasalligi 7 –marotaba ortdi , ayniqsa saraton (rak) kasalligi ayollar o'rtasida ko'payib ketgan. 1970-1980-yillarda ham aholi o'rtasida turli infeksiyon kasalliklardan ogohlantirish va profilaktik tadbirlarni amalga oshirish bo'yicha chora-tadbirlar yetarli darajada bo'lmaganligini alohida ta'kidlash lozim. Respublikaning janubiy hududlarida aholi turmush darajasi pastligi, sog'liqni saqlash sohasida moddiy ta'minotning yomon ahvolda ekanligi, sanitar ta'lim sohasidagi kamchiliklar sil, asab, teri-tanosil va

boshqa kasalliklar ko'payishiga sabab bo'ldi. Respublikada bezgak kasalligi profilaktikasi, kana va boshqa hashoratlarga qarshi kurash rejasiga binoan ko'p miqdordagi zaharli ximikatlarning qo'llanilishi aholining istemol mahsulotlari sifatiga salbiy tasirini ko'rsatgan [6].

O'zbekiston SSRda paxta yakka hokimligi 1980-yilning o'rtalarida respublika qishloqlarida keskin epidemiologik sharoit vujudga kelgan. Bu davrda virusli gepatit bilan og'riqanlar, ayollar va bolalar soni ko'paygan, boshqa xavfli kasalliklar, jumladan 1980-1985-yillarda har 10 ming kishi hisobiga zararli o'simtalar bilan og'riqan bemorlar soni oshib ketgan, eng achinarlisi bu kasallarning ko'pchiligini bolalar tashkil qilar edi. Tuberkulyoz bilan kasallanish 1985- yilga kelib qishloq joylarida 5,4 ming kishiga yetdi. Bolalar o'limining ortishi chidab bo'lmaydigan xollardan biri bo'lgan[7].

Xulosa o'rnida shuni takidlash joizki, O'zbekiston qishloq xo'jaligida sotsalistik unsurlarni qaror toptirish orqali paxtachilik soxasida yakka hokimligini o'rnatilishi, paxtachilik jadal suratlar bilan rivojlanishi va paxta ekin maydonlarining ko'payishi SSSR rahbariyatining, milliy respublikalarni, jumladan O'zbekistonni mustamlaka deb bilishi, undan ittifoq uchun xom ashyo bazasi sifatida foydalanganidan dalolat berar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. R.Shamsutdinov, Sh.Karimov. Vatan tarixi (Uchinchi kitob); – T.: Sharq, 2010. – 386-bet
2. Нишонов Х. История педиатрия. Учеб. Пособие. – Т.: 2003. – С.23
3. Asadov D.A., Daminov T.O., Rasulova N.F. O'zbekistonda pediatriyaning rivojlanish tarixi. – T.: 2011. 104-bet.
4. Муминова Г.Э. Медицина и здравоохранение Узбекистана: проблема и последствие. (1946-1990гг.). – Т.: 2000. – С.85
5. O'zbekiston sovet mustakilligi davrida.O'zbekistonning yangi tarixi. T.: 2000-yil. 565-bet.
6. Davletov S. O'zbekistondagi ekologik vaziyat va uning ijtimoiy muammolari (XX asrning ikkinchi yarmi – XXI asr boshi). – T.:2012.135-bet.
7. O'zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida. 2 kitob. O'zbekistonning yangi tarixi. – T.: Sharq, 2000. 556-bet
8. Аллаберганов, О. А. (2023). О 'ZBEKISTON SSRDA IJTIMOIIY TA'MINOT TIZIMINING SHAKLLANISHI XUSUSIDA. НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ "МА'MUN SCIENCE", 1(2).

9. Allaberganov, O. (2024, August). 1945-1991-YILLARDA O 'ZBEKISTON SSRDA IJTIMOYIY TA'MINOT TIZIMINING MOLIYALASHTIRISH MANBALARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 7, pp. 10-15).
10. Allaberganov, O. A. (2024). PROBLEMS AND CONFLICTS IN THE PENSION PROVISION OF RURAL RESIDENTS OF THE UZBEK SSR IN 1945-1991 (ON THE EXAMPLE OF THE KHOREZM REGION). Экономика и социум, (8 (123)), 30-35.